

Ústava ako základný zákon demokratického štátu

Peter Horváth

Summary

The constitution represents the basic principles of each political system. It outlines the schemes of interference of the crucial authorities within the division of power into legislative, executive and judicial. The study presents the overview about the process of creation of constitutions in each historical period. The important part of this study is classification criteria, because each type of constitutions is divided in political science according to them. In the conclusion the author deals with control of constitutionality issues.

Ústava predstavuje základný kameň každého politického systému. Načrtáva schémy vzájomného pôsobenia rozhodujúcich orgánov v rámci delenia moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu. Štúdia podáva prehľad o jednotlivých historických fázach procesu kreovania ústav. Dôležitou súčasťou je prehľad klasifikačných kritérií, podľa ktorých sa v politických vedách delia jednotlivé typy ústav. V závere sa autor venuje aj problematike kontroly ústavnosti.

Ústava predstavuje základný zákon štátu, ktorý vyjadruje „základné politické zásady štátu, ktoré určujú predovšetkým zloženie, právomoci a procedurálne pravidlá legislatívnych orgánov, orgánov moci výkonnej a súdnictva, spôsob menovania vysokých úradníkov, štruktúru úradov a funkcií, ktoré potvrdzujú, vyjadrujú a sprostredkovávajú výkon moci.“¹ Jednou z najstarších známych definícií pojmu ústava nájdeme u gréckeho filozofa Aristotela, podľa ktorého „ústavy sú kodifikácie pravidiel, ktoré sa snažia upravovať rozdelenie úloh, právomocí a povinností medzi najrozličnejšími úradmi, úradníkmi vlády a určujú vzájomné vzťahy medzi nimi a verejnosťou“.²

Ústava určuje fungovanie politickej moci. Ako každý produkt ľudskej činnosti je výsledkom rôznosti politických, sociálnych, ekonomických a iných koncepcií. Jednotlivé formulácie ústav možno rozlične interpretovať a pri skúmaní politických systémov nemožno zabúdať ani na jednotlivé subjekty moci, ktoré sa podieľali na tvorbe a celkovom fungovaní politického systému. Vývoj ústavy je vždy spojený s politickým vývojom. Štúdium ústavy je tak vhodnou pomôckou, ale nemožno z nejrobiť jediný zdroj poznania.

Ústava má definovať politické, ekonomické a duchovné záujmy, pretože spoločnosť nie je náhodným zhlukom ľudí, ale systémom vzťahov medzi jednotlivcami, ktoré majú fyzicky, sociálne, materiálne a duchovne reprodukčnú povahu. Takýto systém sa nazýva národ. Tento subjekt je schopný reagovať na vývoj a byť jeho nositeľom. Ústava sa stáva inštitucionálnym nástrojom realizácie uspokojovania potrieb, predstáv a túžob národa. Samozrejme, priama realizácia vždy závisí od politických subjektov pôsobiacich v priestore definovanom ústavou.³

Súčasná podoba ústav sa začala formulovať so vznikom moderných štátov, za ktorý možno považovať prijatie Ústavy USA (1787) a Ústavy Francúzska (1791).

¹ Scruton, R., *Slovník politického myšlení*, Praha: Atlantis, 1999, s.171

² Kresák, P., *Porovnávacie štátne právo*, Bratislava: PrF UK, 1993, s. 30

³ Tóth, R., *Koncepcia politického systému*, Bratislava: ÚRSVT SR, 1998, s. 19

Prvé ústavy ovplyvnili okrem iného aj rôzne ideové konšpekty, medzi nimi myšlienky prirodzeného práva, koncepcia spoločenskej zmluvy a teória deľby moci

Doterajší historický vývoj ústav priniesol niekoľko etáp s charakteristickými znakmi:

1. Ústavy späté s prvými revolúciami – najmä anglickou, americkou a francúzskou. Samotné texty ústav boli koncepcne založené na úprave deľby moci a položili základy najvyšších štátnych orgánov. Boli produktom deklarácii vyjadrujúcimi filozofiu nového postavenia človeka ako slobodného individua.⁴
2. Ústavy 19. storočia – vyjadrujú etapu formovania národných štátov a striedania rôznych typov režimov. Potvrdili predchádzajúce zakotvenie prvých slobôd občanov a upravovali vzťahy medzi najvyššími štátnymi orgánmi.⁵
3. Ústavy z prelomu 19. a 20. storočia - sú odrazom už vznikajúcich moderných politických strán, ktoré vytvárali nové agendy v oblasti sociálnych a politických práv. Odrážali novú politickú a ekonomickú realitu, ktorá vyvrcholila v predvečer I. svetovej vojny.
4. Ústavy ako symbol nového usporiadania sveta po I. svetovej vojne – reprezentovali parlamentnú demokraciu a politické práva občanov (už vrátane postupne zavádzaného všeobecného volebného práva). Napriek tomuto pozitívnemu trendu sa podarilo udržať demokratický charakter režimu len vo veľmi obmedzenom počte štátov, v mnohých prípadoch došlo k potlačeniu demokratických princípov.⁶
5. Ústavy po II. svetovej vojne – odrážali etapovitý vývoj svetového systému a vyvrcholili stavom, ktorý platí v súčasnosti. Hlavnými zvratmi bol prechod od totalitných režimov k demokratickým,⁷ proces opačný v najmä krajinách pod vplyvom Sovietskeho zväzu, 60. roky a vznik nových štátov najmä v Afrike, koniec niektorých európskych nedemokratických režimov v 70. rokoch⁸ a nakoniec pád deliacej železnej opony v Európe a s tým súvisiaci rozpad viacerých dovtedajších federácií.⁹

Do okruhu základných hodnôt a spoločných ústavných princípov európskych demokracií patrí najmä:

- princíp zvrchovanosti ľudu
- princíp väčšiny
- princíp reprezentatívnej demokracie
- princíp obmedzenia moci a ochrany menšín
- časové obmedzenie mocenských funkcií („vláda na čas“)
- princíp deľby moci
- princíp nedotknuteľnosti základných práv a slobôd
- princíp materiálneho právneho štátu¹⁰

Princíp zvrchovanosti ľudu má svoj pôvod v myšlienkach osvietenectva. Prvé ústavy možno charakterizovať aj ako produkt zápasu proti absolutizmu. K najvýznamnejším myšlienkam toho obdobia patrili:

⁴ Klasickými príkladmi sú Ústava USA z roku 1787 a Bill of rights z roku 1791, alebo francúzska Deklarácia práv človeka a občana z roku 1789

⁵ K tomuto typu ústav možno zaradiť napríklad Švédsko (1809), Nórsko (1814), Taliansko (1848), Dánsko (1849), Japonsko (1889).

⁶ Pozitívnym príkladom je ústava Československa z roku 1920, k potlačeniu princípov ústavnosti prišlo postupne napríklad v Nemecku, Taliansku, Španielsku, Japonsku, Poľsku a Maďarsku.

⁷ Ústavy Talianska (1947) a Nemecka (1949)

⁸ Grécko, španielsko, Portugalsko

⁹ Sovietsky zväz, Česko-Slovensko a Juhoslávia

¹⁰ Klokočka, V., *Ústavní systémy evropských států*, Praha: Linde, 1996, s. 14

- moc v štáte nepochádza z vôle panovníka, ale z ľudu
- nikto nemôže obmedziť niektoré prirodzené a neodňateľné práva človeka
- všetci ľudia sa narodili ako rovnoprávni, a preto im prináleží aj rovnaké postavenie pred zákonom.

Tieto myšlienky sú hodnotovým základom aj súčasných demokratických ústav. Zásadný rozdiel oproti vtedajšiemu stavu je v šírke chápania toho, koho možno považovať za ľud. V čase prijatia Ústavy USA a Deklarácie práv človeka a občana, ktoré najvýznamnejšie reflektovali myšlienky osvietenectva, pod označením ľud americkí „otcovia-zakladatelia“ chápali všetkých dospelých ľudí okrem otrokov. Francúzi na druhej strane priznali volebné právo len na základe daňového cenzusu, čím vytlačili z priameho vplyvu tri štvrtiny občanov (teda najmä nemajetných občanov a v princípe všetky ženy).

Princíp väčšiny je základným kritériom pre rozhodovanie o prijímaní politických rozhodnutí. Čím väčšia časť obyvateľstva prijíma rozhodnutie, tým ho možno považovať za demokratickejšie. Problém je ale širší – aká väčšina je potrebná na akceptovanie danej skutočnosti? Stačí vždy napríklad tesná nadpolovičná podpora? Preto integrálnou súčasťou princípu väčšiny v demokratických systémoch je zároveň aj princíp obmedzenia moci a ochrany menšiny (nielen politickej, ale aj rasovej, etnickej, náboženskej apod.). Zásadnou otázkou, ktorá doteraz nie je úplne vyriešená, je vyváženosť vo vzťahu rešpektovania rozhodnutí medzi väčšinou a menšinou.

Princíp reprezentatívnej demokracie je založený na tom, že ľud svoju suverenitu neuskutočňuje priamo, ale prostredníctvom orgánov, ktoré vytvoril. Reprezentatívny orgán teda vyjadruje vôľu ľudu. Z tejto koncepcie vychádza aj idea zákazu imperatívneho mandátu (slobodného mandátu) poslanca, pretože orgán, nie jeho člen je v postavení reprezentanta ľudu.

Časové obmedzenie mocenských funkcií súvisí s inštitútom volieb, prostredníctvom ktorých si občania volia svojich zástupcov. Volení predstavitelia sa musia pravidelne zodpovedať svojim voličom a v zákonom stanovenej dobe sa môžu uchádzať o mandát na ďalšie obdobie. Tento proces sa uskutočňuje prostredníctvom pravidelných a vopred určených intervaloch (volebné obdobie).

Princíp del'by moci sa opiera o modernú koncepciu chápania samostatnosti a oddelenosti štátnej moci (na zložky zákonodarnej, výkonnej a súdnej). Na rozdiel od Montesquieuovho chápania však už nemusí ísť aj o nezávislosť jednotlivých jej elementov.¹¹ V prípade zložených štátov (federácia alebo spolkové štáty) vystupuje v otázke del'by moci do popredia princíp federalizmu, ktorý rieši del'bu právomocí medzi štátom ako celkom a jeho jednotlivými súčasťami.

Základné práva a slobody sú dnes už prirodzenou a akceptovanou súčasťou demokratických ústav, ako aj štatútov svetových medzinárodných organizácií (napr. Charta OSN). Tieto práva a slobody prešli dlhým vývojom. K najvýznamnejším historickým dokumentom, ktoré ovplyvnili vývoj v tejto oblasti patrili napríklad Magna Charta Libertatum¹² (1215), Petition of the Rights

¹¹ Ak má dominantné postavenie v rozhodovacích mechanizmoch parlament, hovoríme o parlamentnej forme vlády, ak je ním prezident – prezidentská forma vlády, ak vlada – kancelárska (kabinetná) forma vlády

¹² V čl. 39 Charty sa uvádza: „Žiaden slobodný muž nemôže byť zadržaný, uväznený, pozbavený svojho vlastníctva, popravený, poslaný do vyhnanstva, a ani iným spôsobom nemôže byť zničená jeho existencia. My (kráľ Ján Bezzemok- pozn.) nikdy nebudeme proti nemu takto postupovať ani nedovolíme, aby sa takto

(1628), Habeas Corpus Act (1679), Declaration of Rights (1689), Vyhlásenie nezávislosti trinástich amerických kolónií (1776)¹³, Ústava USA (resp. jej prvých desať dodatkov – Bill of Rights v roku 1791) a francúzska Deklarácia práv človeka a občana (1789).¹⁴

K základným typom ľudských práv patria práva osobnej, politickej, sociálnej, hospodárskej a kultúrnej povahy. K pomerne častým témam súvisiacim s dodržiavaním ľudských práv patria rovnoprávne postavenie žien, právo na azyl pre prenasledované osoby za svoje presvedčenie, zákaz diskriminácie osôb na základe svojho pôvodu, viery, sexuálnej orientácie apod. Niektoré práva sú ale v praktickej rovine ťažko realizovateľné, resp. ich dôkladné dodržiavanie nie je možné. Napríklad právo na prácu a s tým súvisiaci problém nezamestnanosti, alebo právo na mier a logicky z toho vyplývajúci pacifizmus ako odpoveď na vojenské nebezpečenstvá a terorizmus.

Európska únia otázku ľudských práv komplexne upravila v Charte základných práv európskej únie, ktorú prijala v roku 2000 na summite v Nice. Tvorí ju šesť kapitol: Ľudská existencia, sloboda, rovnosť, solidarita, občianske práva a súdne práva:

- vo vzťahu k ľudskej existencii sa v súvislosti s fyzickou nedotknuteľnosťou osoby špecifikujú určité všeobecné zákazy súvisiace s požiadavkami na lekárstvo a biológiu, ako je zákaz reprodukčného klonovania ľudí, zákaz eugenických praktík, ktoré majú za cieľ výber osôb apod.,
- v oblasti slobôd sa okrem iného konkretizuje nakladanie s osobnými dátami v súvislosti s nakladaním s nimi, záruka plurality médií, ochrana duševného vlastníctva ako zvláštneho vlastníctva,
- v oblasti rovnosti Európska únia zaručuje rozmanitosť kultúr, náboženstiev a jazykov, ale tiež práva starých a handicapovaných osôb a ich integráciu do spoločnosti,
- v oblasti solidarity sa traktujú obvyklé sociálne, podnikateľské a odborové práva, vrátane nárokov na sprostredkovanie práce ako verejnej služby,
- v oblasti občianskych práv ako práv súvisiacich so spoločenským a politickým životom sa súčasne s klasickými právami volebnými, petičnými ďalej uznávajú práva ako právo na dobrú správu, právo na prístup k dokumentom orgánov Európskej únie a diplomatická a konzulárna ochrana,
- v oblasti justičných práv sa popri tradičných procesných princípoch zaručuje pomoc tým, ktorí nemajú prostriedky na túto pomoc.¹⁵

Princíp materiálneho právneho štátu¹⁶ zaisťuje obmedzenie práva štátnych orgánov na zasahovanie do života občanov výhradne v súlade s ústavným vymedzením (na základe zákona). Takéto zákony však musia byť v súlade s prirodzenými právami človeka a hodnotami demokracie.

---

postupovalo, iba ak na základe súdneho rozhodnutia vydaného jemu rovnými a v súlade s právom krajiny.“

¹³ V úvode Vyhlásenia sa uvádza: „Pokladáme za samozrejmé pravdy, že všetci ľudia sú stvorení ako seberovní a majú isté neodňateľné práva, medzi ktoré patrí právo na život, slobodu a budovanie osobného šťastia. Na zabezpečenie týchto práv si ľudia ustanovujú vlády, ktoré svoju oprávnenú moc odvodzujú od súhlasu tých, ktorým vládnu.“

¹⁴ Národné zhromaždenie vyhlásilo Deklaráciu, aby „pripomínala neustále všetkým členom ľudskej spoločnosti ich práva a povinnosti, aby akty zákonodarnej a výkonnej moci mohli byť kedykoľvek porovnané so všetkými politickými inštitúciami, a preto sa ešte výraznejšie rešpektovali a aby požiadavky občanov, založené v budúcnosti na jednoduchých a nesporných princípoch, viedli k zachovaniu Ústavy a všeobecnému blahu.“

¹⁵ Klíma, K., *Teorie veřejné moci*, Praha: ASPI, 2003:s. 189-190

¹⁶ Zjednodušene aj právny štát, táto koncepcia vychádza z nemeckého prostredia, kde sa po II. svetovej vojne pokúsili vyvodit' dôsledky z neúspechu Weimarskej republiky, ktorá nedokázala odhaliť procesy ohrozujúce podstatu demokratických pravidiel.

V rámci klasifikácie ústav sa používa viacero prístupov. Ústavy možno deliť na:

a) z historického hľadiska :

- revolučné
- dohodnuté
- oktrojované

Revolučné ústavy sú výsledkom náhlych spoločenských zmien, ktoré si vynucujú pod hrozbou návratu k predchádzajúcemu režimu urýchlene prijať nový poriadok. Pri tomto type ide o stav, kedy nová politická elita sa snaží o zakonzervovanie získaných pozícií, často na úkor veľkej časti spoločnosti. Príkladmi revolučných ústav sú Ústava USA, Ústavy Francúzska po revolúciách, Ústav 9. mája 1948 v Česko-Slovensku apod.

Dohodnuté ústavy predstavujú opačný model k ústavám revolučným. Sú prijímané ako výsledok istého konsenzu v štáte a spoločnosti, ktorý sa rodil po dlhšie obdobie. Príkladom môže byť vývoj vo Veľkej Británii, za typ dohodnutej ústavy možno pokladať aj súčasnú Ústavu Slovenskej republiky.

Oktrojované ústavy sú typom nanútených ústav panovníkom bez možnosti vyjadrenia sa k nim prostredníctvom napríklad parlamentu. K ďalším charakteristikám patrí samovyhlásenie sa monarchu za nositeľa suverenity, obmedzené zastúpenie občanov na zákonodarnej moci a obmedzenie práv a slobôd občanov. Príkladom môže byť Oktrojovaná marcová ústava z roku 1849 v Rakúsko-Uhorsku. Za najnovší typ oktrojovanej ústavy sa považuje Saudskoarabská ústava z roku 1992.

b) podľa formálnych znakov:

- písané
- nepísané

Písaná ústava má charakter uceleného textu, v zásade typu právneho dokumentu, tvoreného jedným alebo viacerými časťami (ústavnými dodatkami, ústavnými zákonmi apod.). V súčasnosti si vieme len ťažko predstaviť vznik akéhokoľvek nového štátu bez toho, že by v krátkom čase neprijal svoju ústavu v písomnej forme. Napriek tomu ale táto forma nie je zárukou, že bude aj fakticky realizovaná a dodržiavaná. Záleží na politickej kultúre spoločenských elít a občanov, či sa jej jednotlivé časti budú vykladať a prijímať v rovnakom význame, alebo naopak, stanú sa predmetom nezhôd a z toho vyplývajúcej slabej stability politického a ústavného systému.

Nepísaná ústava predstavuje špecifický typ, pri ktorom neexistuje jeden súvislý právny dokument, ktorý možno jednoznačne označiť ako ústavu. Nahrádza ho súbor zákonov, právnych obyčajov, precedensov a ústavných zvyklostí, ktoré sa postupne stali integrálnou súčasťou ústavného systému. Typickým príkladom je Veľká Británia¹⁷, ktorej ústavný systém tvoria dokumenty postupne prijímané od 13. do 20. storočia. Patria k nim Magna Charta Libertatum (1215), Petition of Rights (1627), Habeas Corpus Act (1697), Bill of Rights (1689), Act of Settlement (1701), Veto Bill (1911)

¹⁷ Okrem Veľkej Británie sa ku krajinám bez písanej ústavy zaraďujú aj Nový Zéland a Izrael

a Parlamentný zákon (1949). Hoci je Veľká Británia v súčasnosti jediným štátom bez písanej ústavy v rámci Európskej únie, v histórii už mala písanú formu ústavy v 17. storočí – The Instrument of Government of Oliver Cromwell, ale bez dlhého trvania. Napriek nepísanej forme ústavy sa Veľká Británia radí medzi krajiny s vysokým stupňom stability a demokracie. Príčinou je vysoká miera politickej kultúry, ktorá sa vyvíjala kontinuálne po celé stáročia. K jej charakteristickým znakom patrí demokratičnosť, konsenzuálnosť, pragmatizmus a rešpektovanie zákonov.

c) podľa požadovaného spôsobu ich prijatia a prípadnej zmeny (dodatkov):

- tuhé (rigidné)
- pružné

Táto klasifikácia hodnotí možnosť legislatívnej zmeny prijatého ústavného textu. V politickej rovine vyjadruje aj stupeň stability ústavných pomerov. Tuhá ústava predstavuje systém, v ktorom na zmenu je potrebná osobitná procedúra (ústavná väčšina v parlamente, špecifický proces prijímania - vo forme schválenia referendum alebo v parlamentoch štátov tvoriacich ústavu apod.). K najrigidnejším spôsobom patrí ten, v ktorom návrh predloží súčasný parlament, ale rozhoduje o ňom až ďalší, ktorý sa kreoval na základe nasledujúcich parlamentných volieb. Spravidla takýmto zložitejším spôsobom bola schválená aj samotná pôvodná verzia ústavy. Za modelový príklad rigidnej ústavy je považovaná Ústava USA, v ktorej na prijatie dodatku k ústave (bez možnosti vypustenia) je potrebné získať nielen na navrhnutie dve tretiny členov každej z oboch komôr Kongresu (alebo dve tretiny zákonodarných zborov štátov vyzvú kongres, aby zvolal celoštátnu konvenciu, ktorá dodatky navrhne), ale v samotnom ratifikačnom procese ho musia schváliť tri štvrtiny zákonodarných zborov štátov (alebo ho schvália ratifikačné konvencie v troch štvrtinách štátov).

Flexibilná ústava je opačným typom. V tomto prípade stačí na zmenu buď obyčajný zákon, alebo tieto zákony sú formálne označené za ústavné, aj keď zákonodarný proces zostáva rovnaký ako pri obyčajných zákonoch¹⁸. V teoretickej rovine aj formálne nepísanú britskú ústavu je možné považovať za flexibilnú, lebo na jej jednotlivé zmeny by postačoval obyčajný zákon. V praktickej (politickej) rovine je ale takýto scenár len ťažko predstaviteľný.

d) podľa súladu so spoločenskou realitou:

- reálne
- faktické

Reálna ústava vyjadruje zhodu medzi svojim obsahom a politickým systémom a skutočnosť, že sa uplatňujú jej jednotlivé ustanovenia v praxi. Naproti tomu pri faktickej ústave ide o stav, pri ktorom sa nedodržiavajú niektoré jej ustanovenia. S týmto stavom sa stretávame predovšetkým pri nedemokratických režimoch (nemožno dosiahnuť reálnu vymáhateľnosť napríklad ustanovení o dodržiavaní základných ľudských právach).

e) podľa štátneho zriadenia:

---

¹⁸ Blahož, J. a kol.: *Srovnávací ústavní právo*, Praha: ASPI, 2003, s. 79

- unitárne
- federatívne

Unitárna ústava predstavuje rámec usporiadania moci v jednotnom štáte, ktorý je typický jednotnou sústavou najvyšších orgánov štátu a neexistenciou územných jednotiek s povahou samostatných štátnych celkov. Samotná forma usporiadania je ohraničená dvoma možnými pólmi – centralizovaná alebo decentralizovaná forma štátu.

Federatívna ústava deklaruje ústavné vymedzenie federácie a vzťahov medzi jej jednotlivými subjektami. Skutočný federalizmus je reálne možný iba v podmienkach demokratického politického systému. V podmienkach nedemokratických režimov ide v zásade iba o fiktívny stav (česko-slovenská federácia v rokoch 1969 – 1989). Ak federácia znamená spojenie dvoch alebo viacerých celkov (štátov) do spoločného štátu (na základe zmluvy alebo dohody), tak ústava federácie tvorí základ pre usporiadanie vzťahov medzi orgánmi federácie a orgánmi členských štátov. Pre federáciu sú typické existencie ústav tak federácie, ako aj ústav jednotlivých subjektov federácie. Okrem toho je samozrejmosťou dvojkomorový parlament (tzv. horná komora má poskytovať priestor pre prezentáciu záujmov subjektov federácie)

f) podľa formy štátu:

- republikánske
- monarchistické

Toto kritérium v rozdeľuje ústavy podľa toho, či na čele štátu stojí prezident (republikánska) alebo monarcha (monarchistická). Zo všetkých spomenutých kritérií je toto najmenej dôležité pre štúdium porovnávacej politológie, pretože holý fakt, kto stojí na čele moci (prezident alebo monarcha), nie je rozhodujúcim pre skúmanie daného politického systému.

Napriek tomu, že ústavami sa prevažne zaoberajú ústavní právnici, tradične sa teší pozornosti aj politológov. Robert Dahl vo svojej práci O demokracii uvádza, že obsah ústavy ovplyvňuje demokraciu v mnohých ohľadoch:

- základné práva – pozornosť treba venovať tak právam väčšiny, ako aj menšiny
- nestrannosť – ústava má zaistiť, aby neboli postihované názory a legitímne záujmy akéhokoľvek občana
- zodpovedanie sa – občania musia mať možnosť svojich politických predstaviteľov kontrolovať v „rozumne stanovenom období“
- spravodlivé zastupovanie – v tomto atribúte sa Dahl odvoláva na značnú nejednotnosť názorov a dáva ho do súvisu s ďalšími dvoma kritériami:
- poučený súhlas – ústava politikom stanovuje priestor a možnosti pre vyjednávanie, prispôsobovanie sa a pre budovanie koalícií za účelom ľahšieho dosahovania vyrovnávania odlišných záujmov
- efektívny spôsob vládnutia – orgány štátnej moci sa majú venovať problémom, ktoré občania považujú za aktuálne a dôležité a vyžadujú si riešenia; efektívny spôsob vládnutia je obzvlášť dôležitý v krízových momentoch, ale aj v bežných pomeroch sa majú politici venovať problémom, o ktorých si občania myslia, že by sa im mali venovať pozornosť; v rámci demokracie možno považovať za rozumnú aj požiadavku, aby ústavný systém obsahoval tiež také postupy, ktoré by politikov odrádzovali od úmyslu udržiavať niektoré problémy na „mŕtvom bode“, oneskoroval ich riešenia

alebo sa snažiť akémukoľvek riešeniu úplne vyhnúť, a ktoré ich budú naopak nabádať k žiaducej činnosti

- klasifikované rozhodnutia – popri efektívnom vládnutí sa nesmú klásť prekážky snahám o nachádzanie najlepších dostupných riešení – razancia by sa nikdy nemala stávať iba náhradou rozumnej politiky
- prehľadnosť a zrozumiteľnosť – vyjadrenie požiadaviek, aby pôsobenie orgánov štátnej moci bolo dostatočne otvorené očiam verejnosti a aby vždy občania vedeli o čo pri rozhodovaniach orgánov ide a akým spôsobom sa to deje; žiadna súčasť vládnutia nesmie byť konštruovaná tak, aby znemožňovala kontrolu
- pružnosť – ústavný systém by mal byť konštituovaný tak, aby sa mohol prispôbovať novým podmienkam
- legitímnosť – splnenie predchádzajúcich kritérií napomáha občanom aj politickým elitám považovať ústavu za legitímnu a zaistiť jej tak ďalšie trvanie.¹⁹

V politickej rovine sa často stretávame s rozdielnymi pohľadmi na dodržiavanie ústavnosti (a vo všeobecnosti právnych predpisov – zákonov, vyhlášok). Politickí lídri svoje odlišné názory prezentujú na verejnosti a vytvárajú tak konfliktné línie medzi občanmi. Témami mnohých diskusií sú otázky ústavnosti, resp. protiústavnosti viacerých princípov, na ktorých sú položené aj základné ľudské práva (právo na život, právo ženy na umelé ukončenie tehotenstva, trest smrti apod.). Jedným zo základných predpokladov fungovania demokratickej spoločnosti je aj rešpektovanie rozhodnutí *orgánu ochrany ústavnosti*.

Orgánmi ochrany ústavnosti sú špecializované (v zásade ústavné súdy) alebo všeobecné (napríklad Najvyšší súd USA) súdne orgány. Z pohľadu porovnávacej politológie k najdôležitejším právomociam orgánu ochrany ústavnosti patria:

- výklad ústavy a ústavných zákonov
- kontrola ústavnosti zákonov a nižších právnych noriem
- kontrola súladu zákonov a medzinárodných zmlúv s ústavou
- rozhodovanie o ústavných sťažnostiach
- rozhodovanie kompetenčných sporov
- rozhodovanie sporov o platnosti volieb a referenda
- rozhodovanie o žalobách voči hlave štátu
- rozhodovanie o činnosti politických strán

Pri kreovaní orgánu ochrany ústavnosti sa môže politickými rozhodnutiami ovplyvniť jeho činnosť. K najčastejším faktorom patrí:

- počet členov súdu
- spôsob ich navrhovania, schvaľovania a menovania
- spôsob menovania funkcionárov orgánu
- funkčné obdobie členov- najmä možnosť opätovného menovania, prípadne ich doživotný mandát.

Samotné kritérium počtu členov nie je najdôležitejším, v Európe sa pohybuje od šiestich v Lichtenštajnsku po devätnásť v Rusku. Funkčné obdobie je od dvoch do dvanástich rokov, v prípade USA je mandát doživotný. Dôležitejším je spôsob navrhovania a menovania na jeho budúcu činnosť. Od

¹⁹ Dahl, R., *O demokracii*, Praha: Portál, 2001: s. 110-118

rozhodujúceho orgánu menovania závisí aj stupeň možného politického zasahovania. V zásade sú možné tieto varianty:

- parlamentom
- parlamentom a výkonnou mocou
- parlamentom, výkonnou mocou a súdnou mocou
- výkonnou mocou
- súdnou mocou.

Otáznou je možnosť znovuzvolenia do funkcie, kde proti sebe stoja dva protichodné názory. V prípade kladnej možnosti možno vyjadriť obavu z „nadbiehania“ si tomu, kto rozhoduje o takejto alternatíve. Ak by však bol sudca vymenovaný na jedno obdobie, môže rozhodovať bez istej dávky zodpovednosti a „hrozby“, že nabudúce ho už nezvolia. Pri hodnotení úspešnosti, efektivity a prospešnosti akejkoľvek funkcie (politickej alebo odbornej) vždy rozhoduje morálny (a odborný) profil toho, kto obsadil dané miesto a spôsob jeho vykonávania.

Literatúra:

- Bealey, F., Úvod do komparatívnej politológie, Bratislava, Univerzita Komenského (interná publikácia), 1995
- Blahož, J., Balaš, V., Klíma, K., *Srovnávací ústavní právo*, Praha: ASPI, 2003
- Cabada, L., Kubát, M. a kol., *Úvod do studia politické vědy*, Praha: Eurolex Bohemia, 2002
- Hague, R., Harrop, M.: *Political Science – A Comparative Introduction*, Hampshire & New York: Palgrave Macmillan, 2001
- Hloušek, V., Kopeček, L. (eds.), *Demokracie*, Brno: Masarykova univerzita, 2003
- Horváth, P., *Funkcia prezidenta v ústavných systémoch*, Bratislava: IVO, 2000
- Chalupa, V., *Základy politologie*, Atlantis, Brno, 1990
- Janda, K. a kol., *Výzva demokracie*, Praha: SLON, 1998
- Klíma, K., *Ústavní právo*, Praha: Victoria Publishing, 1995
- Klíma, K.: *Teorie veřejné moci*, Praha: ASPI, 2003
- Klíma, M., *Volby a politické strany v moderních demokraciích*, Praha: Radix, 1998
- Klokočka, V., *Politická reprezentace a volby a reprezentace v demokratických systémech*, Praha: Aleko, 1991
- Klokočka, V., *Ústavní systémy evropských států*, Praha: Linde Praha, a.s., 1996
- Klokočka, V., Wagnerová, E., *Ústavy států Evropské unie*, Praha: Linde Praha, a.s., 1997,
- Kresák, P., *Porovnávacie štátne právo*, Bratislava, Univerzita Komenského, 1993
- Kroupa, J. a kol., *Soudobé ústavní systémy*, Brno: Masarykova univerzita, 2001
- Montesquieu, Ch., *Duch zákonov*, Bratislava: Tatran, 1989
- Novák, M., *Systémy politických stran*, Praha: SLON, 1997
- Odruchová, M., *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*, Bratislava: IVO, 2000
- Orosz, L., Šimuničová, K., *Prezident v ústavnom systéme Slovenskej republiky*, Bratislava: VEDA, 1998
- Pavlíček, V. a kol., *Ústavní právo a státověda I*, Praha: Linde Praha, a.s., 1998
- Petőcz, K., *Základy demokratických volebných systémov*, Bratislava: IVO, 1997
- Posluch, M., Cibulka, L., *Štátne právo Slovenskej republiky*, Bratislava: Heuréka, 2003
- Prorok, V., Lisa, A., *Základy politologie*, Praha: VŠE, 2001
- Říchová, B., *Úvod do současné politologie*, Praha: Portál, 2002

- Říchová, B. a kol., *Komparace politických systémů I*, Praha: VŠE, 2002
Sartori, G., *Srovnávací ústavní inženýrství*, Praha: SLON, 2001
Scruton, R.: *Slovník politického myšlení*, Praha: Atlantis, 1999
Svensson, P., *Teorie demokracie*, Brno: CDK, 1995
Tóth, R.: *Základy politologie. Člověk v politice*. Bratislava: SPN, 1996
Tóth, R., *Komparatívna politológia*, Banská Bystrica: FPVMV UMB, 1998
Tóth, R., *Koncepcia politického systému*, Bratislava: ÚRSVT SR, 1998
Tóth, R., *Politické strany*, Trnava: UCM, 2002
Wilson, J. Q., *Jak se vládne v USA*, Praha: Victoria Publishing, 1995